

A371

Carpodacus erythrinus

(Pall., 1770)

Dziwonია

Rząd: wróblowe, podrząd: śpiewające, rodzina: łuszczaki, podrodzina: łuszcakze

Status występowania w Polsce

Nieliczny, lokalnie średnio liczny gatunek lęgowy.

Opis gatunku

Dziwonია to niewielki ptak, wielkością i sylwetką zbliżony do wróbla. Wymiary: długość ciała ok. 15 cm, rozpiętość skrzydeł 26 cm, masa ciała 18–24 g; samica jest nieco mniejsza od samca.

Upierzenie: dorosły samiec ma głowę, pierś i kuper czerwone, grzbiet brunatnoczerwony, skrzydła i ogon jasnobrunatne i białawy brzuch. Samiec uzyskuje kolorowe upierzenie dopiero w 3. lub 4. roku życia, choć od 2. roku w jego upierzeniu zaczynają się pojawiać różowawe pióra. Samica ubarwiona jest niepozornie, wierzch ciała ma oliwkowoszarobrunatny, a spód ciała białawy, z kreskowaniem na piersi i bokach. Młode są ubarwione podobnie do samicy, lecz ich ubarwienie ma nieco cieplejszy odcień. Dziób dziwonii jest szary, krótki i gruby, oko czarne, nogi w kolorze cielistoszarym. Głos wabiący: ciche „zlit”, alarmujący: „czeju”, „czejiit”, śpiew: głośny czysto brzmiący gwizd „sciwicju”, „fitjetwitja” czy „fitjuciwitju”.

Możliwość pomyłki z innymi gatunkami

Dorosły samiec jest nie do pomylenia z ptakami innych gatunków. Samica i młodociany samiec mogą być mylone z samicą wróbla *Passer domesticus* (A354) lub z potrzyszczem *Miliaria calandra* (A383) – gatunkami nieopisanymi w tym poradniku. Cechą odróżniającą dziwonię od obu tych gatunków jest oliwkowa szyja, pierś i górna część brzucha pokryte jasnobrzowym, rozmytym kreskowaniem, jednolicie szarooliwkowo ubarwione boki głowy oraz dwa jasne paski widoczne na złożonym skrzydle (samica wróbla ma piersi i brzuch jednolicie szare; brzuch potrzyszczka jest biały, ptak ten ma ponadto wyraźny ciemny wąż biegnący w dół policzka).

Biologia**Tryb życia**

Gatunek dzienny. W miejscu gniazdowania terytorialny, widywany pojedynczo lub w parach. Od maja do lipca śpiewające samce często zajmują eksponowane miejsca – wierzchołki krzewów i niewielkich drzewek oraz wysta-

jące gałęzie drzew. Największa wokalna aktywność samców dziwonii obejmuje najbardziej upalne godziny okołopołudniowe.

Lęgi

Gatunek monogamiczny. Dojrzałość płciową osiąga w drugim kalendarzowym roku życia. Okres lęgowy trwa od maja do lipca.

Gniazdo buduje samica, głównie z łądyg roślin zielnych i suchych traw, w wyściółce często wplecione jest włosie. Gniazdo umieszczone jest na wysokości 30–150 cm nad ziemią, na gałązkach krzewu lub niewielkiego drzewa, często przerośniętego roślinnością zielną (chmiel, przytulia), rzadziej w wysokiej i zwartej rosnącej roślinności zielnej (nawłóć, pokrzywy, trzcina). Wyprowadza jeden lęg w roku. W ostatnich dniach maja bądź w czerwcu samica składa 4–5 jaj. Są one jasnoniebieskie, z drobnymi ciemnymi plamkami. Wysiadywanie trwa 12 dni. Pisklęta przebywają w gnieździe 11–12 dni. Początkowo samica przebywa stale z nimi, a samiec dostarcza pokarm, pisklęta starsze karmione są przez oboje rodziców.

Wędrowki

Gatunek wędrowny, do Polski przylatuje w połowie maja (niekiedy już w kwietniu), odlatuje w sierpniu i wrześniu. Wyjątkowo notowany bywa jeszcze w listopadzie. Przelotne ptaki można spotkać w nietypowych siedliskach, np. w wysokopiennych lasach.

Zimowanie

Tradycyjne zimowiska populacji europejskiej zlokalizowane są na zachodzie i południu Azji. W ostatnich czasach kształtują się nowe obszary zimowania na zachodzie i południu Europy oraz w Afryce Północnej.

Pokarm

Podstawowym pokarmem dziwonii są nasiona różnych gatunków bylin, krzewów i drzew. Żywi się też niewielkimi listkami i rozwijającymi się pączkami drzew i krzewów. Pisklęta karmione są rozmoczonymi w wolu rodziców nasionami oraz owadami, np. mszycami.

Występowanie

Siedlisko

W Polsce dziwonia występuje zarówno na terenach nizinnych, jak i wyżynnych oraz górskich. Najchętniej zasiedla doliny rzeczne oraz obniżenia nad jeziorami i torfowiskami. Niezbędne warunki do występowania dziwonii to sąsiedztwo wód płynących lub stojących, mozaikowa struktura krajobrazu, tj. obecność zarówno niewielkich zadrzewień, jak i terenów otwartych (torfowisk, łąk i pastwisk), ekstensywnie zagospodarowanych. Dziwonia lokalnie występuje także na skrajach lasów i na uprawach leśnych, na groblach stawów rybnych oraz w obrębie osiedli ludzkich, zwłaszcza niewielkich wiosek o rozproszonej zabudowie. Notowana jest także na peryferiach dużych miast (m.in. Poznań, Wrocław, Warszawa).

Siedliska z załącznika I Dyrektywy Siedliskowej, które mogą być istotne dla gatunku

- 6410 Zmiennowilgotne łąki trzęślicowe (*Molinion*)
- 6430 Ziołorośla górskie (*Adenostylion alliariae*) i ziołorośla nadrzeczne (*Convolvuletalia sepium*)
- 6510 Niżowe i górskie świeże łąki użytkowane ekstensywnie (*Arrhenatherion elatioris*)
- 7140 Torfowiska przejściowe i trzęsawiska (przeważnie z roślinnością z *Scheuchzeria-Caricetea*)
- 7210 Torfowiska nakredowe (*Cladietum marisci*, *Caricetum buxbaumii*, *Schoenetum nigricantis*)
- 7230 Górskie i nizinne torfowiska zasadowe o charakterze młak, turzycowisk i mechowisk
- 91D0 Bory i lasy bagienne
- 91E0 Łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe (*Salicetum albo-fragilis*, *Populetum albae*, *Alnenion glutinoso-incanae*), olsy źródłkowe

91F0 Łęgowe lasy dębowo-wiązowo-jesionowe (*Ficario-Ulmetum*)

Rozmieszczenie geograficzne

Wyróżniono 5 podgatunków dziwonii. W Europie występuje podgatunek nominatywny *C. e. erythrinus*. Na zachodzie zwarty zasięg tego podgatunku obejmuje południowo-zachodnią część Norwegii, Danię, północno-wschodnie Niemcy i Polskę. Przez południową Polskę przebiega również południowa granica europejskiego zasięgu podgatunku nominatywnego. Dalej na zachód i południe dziwonia gniazduje nielicznie (do kilkudziesięciu par w Holandii i Austrii, w pozostałych krajach Europy notowane są łęgi pojedynczych par). Na północy zasięg areatu łęgowego dziwonii sięga do środkowej Finlandii i do rejonu Archangielska w Rosji. Dalej rozciąga się w kierunku wschodnim przez całą Syberię, bez jej najbardziej północnych krańców, aż do dolin rzek Angary i Leny. Na południu granica zasięgu biegnie od Polski przez północną Ukrainę i południową krawędź Niziny Ocko-Dońskiej. Za Uralem południową granicę zasięgu podgatunku nominatywnego wyznacza południowa krawędź Niziny Zachodniosyberyjskiej. Dalej na wschód i południe (również w rejonie Kaukazu) gniazdują inne podgatunki dziwonii. Zimowiska podgatunku nominatywnego znajdują się na południowo-wschodnich krańcach areatu łęgowego oraz w południowej Azji, gdzie obejmują cały Półwysep Indyjski i rozciągają się od Pakistanu (na zachodzie) do Nepalu (na wschodzie). Dalej na wschód, aż po wschodnie Chiny zimują inne podgatunki dziwonii.

Rozmieszczenie w Polsce

Notowana jest we wszystkich regionach Polski, ale na znacznych obszarach zachodniej części kraju brak jej zupełnie. Najliczniej występuje na północnym wschodzie (Mazury i Podlasie – maksymalnie do 9 samców/10 ha), liczna jest też na pobrzeżu Bałtyku, Mazowszu, Lubelszczyźnie i w Małopolsce. Na Śląsku, Wielkopolsce i Ziemi Lubuskiej jest najrzadsza, a jej występowanie ogranicza się głównie do dolin rzek. W górach najliczniejsza jest w Bieszczadach, Beskidzie Niskim i Karkonoszach (do 1400 m n.p.m.).

Status ochronny

Ochrona gatunkowa w Polsce: gatunek objęty ochroną ścisłą (Dz U z 2004 r. Nr 220, poz. 2237)

Status zagrożenia w Europie: (S) gatunek niezagrożony, którego status ochronny jest prawdopodobnie odpowiedni
BirdLife International: SPEC -

Dyrektywa Ptasia: Art. 4.2

Konwencja Berneńska: załącznik II

Występowanie gatunku na obszarach chronionych

W Polsce na obszarach chronionych występuje znaczna część krajowej populacji łęgowej. Szczególnie licznie występuje w Białowieskim PN, Biebrzańskim PN, Narwiańskim PN, Poleskim PN i Bieszczadzkiem PN.

Rozwój i stan populacji

Europejska populacja łęgowa dziwonii oceniana jest na 1 600 000–11 000 000 p. Najliczniej zamieszkuje Rosję (1 000 000–10 000 000 p.), Finlandię (350 000–450 000 p.), Białoruś (70 000–120 000 p.), Litwę (50 000–120 000 p.) i Estonię (50 000–100 000 p.).

W ciągu ostatnich dwustu lat zasięg dziwonii w obecnych granicach Polski charakteryzował się znacznymi fluktuacjami. W pierwszej połowie XIX w. zachodnia granica arealu tego gatunku sięgała niżu Dolnego Śląska oraz Sudetów, jednak w drugiej połowie XIX w. cofnęła się ku wschodowi – przed stu laty nie stwierdzano jej nawet w rejonie Białowieży. Jednak na pobrzeżu Bałtyku w rejonie Żuław od przełomu XIX i XX w. ponownie zaobserwowano pojawienie się dziwonii, która do połowy XX w. skolonizowała pas pobrzeża po Wolin i Uznam. W rejonie Poznania widziano ją w sezonie łęgowym w latach 1910 i 1912, ale dolinę Warty zaczęła kolonizować dopiero od końca lat 50. Dolinę Sanu zasiedliła na przełomie lat 20. i 30., a w Bieszczadach stwierdzono ją (koło Smolnika) dopiero pod koniec lat 50. Pierwsze oznaki ponownej kolonizacji Dolnego Śląska stwierdzono w roku 1936 i 1940, ale na większą skalę zjawisko to miało miejsce dopiero w latach 60. W Karkonoszach występuje od roku 70. W Pieninach pierwszy przypadek łęgu wykryto w roku 1967. Pierwsze obserwacje dziwonii z ujścia Warty (Słońsk) pochodzą z roku 1972, z okolic jez. Gopło – 1988, a z okolic Raciborza – 1994.

Obecnie najliczniej zasiedla większość północnej, wschodniej i południowej części kraju, preferując doliny rzeczne oraz wilgotne obniżenia w sąsiedztwie wód płynących i stojących. Najliczniej zasiedla dolinę Biebrzy (do 200 samców), dolinę górnej Narwi (co najmniej 500 samców), dolinę dolnej Narwi (ponad 150 samców), dolinę Wisły (na 340-km odcinku Sandomierz – Płock stwierdzono ponad 530 stanowisk), dolinę Pilicy (ponad 160 samców), dolinę Sanu (od Przemyśla do ujścia co najmniej 200 p.), dolinę środkowej Warty (powyżej 200 p.), dolinę Noteci (do 200 samców) i Dolinę Baryczy (powyżej 230 samców). Brak jest danych, na podstawie których można określić aktualną wielkość krajowej populacji łęgowej. Jest wiadomym, że od kilku dziesięcioleci liczebność gatunku w kraju stale wzrasta. Piśmiennictwo europejskie podaje dla populacji polskiej szacunkową liczbę 15 000–30 000 p.

Zagrożenia

Gatunkowi zagraża w Polsce:

- utrata siedlisk łęgowych w wyniku zmian reżimu hydrologicznego rzek, zmieniających częstość i długość zalewów w dolinach rzecznych;
- utrata siedlisk łęgowych w wyniku deniwelacji powierzchni dolin rzecznych (zasypywania starorzeczy i zagłębień terenu okresowo wypełnianych wodą);
- utrata siedlisk łęgowych w wyniku osuszania terenów podmokłych w dolinach rzecznych, osuszania torfowisk i zabagnień śródpolnych oraz niszczenia zakrzaczeń i zadrzewień.

Propozycje odnośnie do zarządzania

Należy:

- poważnie ograniczyć plany zabudowy hydrotechnicznej dolin rzecznych i plany przekształceń reżimu hydrologicznego rzek;
- w uzasadnionych przyrodniczo przypadkach wprowadzić korektę instrukcji gospodarowania wodą na zbiornikach już istniejących, tak by w dolinie rzeki poniżej piętrzenia utrzymane zostały okresowe zalewy wiosenne;
- użytkować doliny rzeczne zgodnie z dotychczasową ewidencją gruntów;
- wykluczyć osuszanie torfowisk i niecek jeziornych;
- zaprzestać osuszania śródpolnych zbiorników wodnych.

Propozycje badań

Należy zbadać:

- rozmieszczenie stanowisk i liczebność krajowej populacji łęgowej;
- wybiórczość siedliskową;
- sukces łęgowy;
- przeżywalność;
- rozmieszczenie zimowisk i tras przelotu krajowej populacji łęgowej.

Monitoring

- ocena liczebności populacji łęgowej (na podstawie liczby śpiewających samców) na powierzchniach próbnych w dolinach rzek, wielkość powierzchni ok. 100 ha, w odstępach 3-letnich.

Bibliografia

- BAZA DANYCH OSO – NATURA 2000. Zakład Ornitologii PAN.
BAZA DANYCH POLSKIEGO ATLASU ORNITOLOGICZNEGO.
Zakład Ornitologii PAN.
BEDNORZ J., KUPCZYK M., KUŹNIAK S., WINIECKI A. 2000. Ptaki Wielkopolski. Monografia faunistyczna. Poznań, 640 s.

- BIRDLIFE INTERNATIONAL/EUROPEAN BIRD CENSUS COUNCIL. 2000. European bird populations: estimates and trends. BirdLife Conservation Series No. 10. Cambridge, 160 s.
- CHMIELEWSKI P., KUSIAK P., SOSNOWSKI J. 1993. Awifauna lęgowa tarasu zalewowego dolnej Pilicy. *Not. Orn.*, 34, 3–4: 247–276.
- CRAMP S., PERRINS C. H., BROOKS D. J. (red.) 1994. Handbook of the Bird of Europe the Middle East and North Africa. The Birds of the Western Palearctic. Vol. 8. Crows to Finches. Oxford, New York, 899s.
- CZAPULAK A., ADAMSKI A., CIEŚLAK M., ZAWADZKI L. 1998. Ptaki wodne rezerwatu „Stawy Przemkowskie” w latach 90. *Ptaki Śląska*, 12: 81–112.
- CZECHOWSKI P., RUBACHA S., WAŚICKI A., BOCHEŃSKI M., JĘDRO G., KAJZER Z., SIDELNIK M. 2002. Ptaki lęgowe środkowego odcinka doliny Odry. *Not. Orn.*, 43, 3: 163–176.
- CZYŻ S. 1992. Dziwonía *Carpodacus erythrinus*. W: Walasz K., Mielczarek P. (red.) Atlas ptaków lęgowych Małopolski 1985–1991. Wrocław, s. 456–457.
- DOMBROWSKI A., NAWROCKI P., KROGULEC J., CHMIELEWSKI S., RZĘPAŁA M. 1994. Awifauna bocznych odnóg Wisły Środkowej w sezonie lęgowym. *Not. orn.*, 35, 1–2: 49–78.
- DOMBROWSKI A., SŁUPEK J., KUCZBORSKI R., RZĘPAŁA M., TABOR A. 1994. Zmiany liczebności ptaków wodnych gniazdujących na stawach rybnych środkowej części Niziny Południowopodlaskiej. *Not. Orn.* 35, 3–4: 273–282.
- DYRCZ A. 1991. Dziwonía – *Carpodacus erythrinus* (Pall., 1770). W: Dyrzcz A., Grabiński W., Stawarczyk T., Witkowski J. (red.) Ptaki Śląska. Monografia faunistyczna. Wrocław, s. 464–466.
- FLOUSEK J., GRAMSZ B. 1999. Atlas ptaków lęgowych Karkonoszy. Správa Krkonošského národního parku. Vrchlabí, 424 s.
- GRAMSZ B. 1998. Ptaki Rudawskiego Parku Krajobrazowego w latach 1988–1997. *Przyroda Sudetów Zachodnich*, 1: 51–68.
- JERMACZEK A. 1999. Dziwonía – *Carpodacus erythrinus* (Pall., 1770). W: Jermaczek A., Czwałga T., Jermaczek D., Krzyśków T., Rudawski W., Stańko R. (red.) Ptaki Ziemi Lubuskiej. Monografia faunistyczna. Świebodzin, s. 230–231.
- JONSSON L. 1998. Ptaki Europy i obszaru śródziemnomorskiego. Warszawa, 559 s.
- MIKUSEK R. 1996. Ptaki lęgowe Gór Bystrzyckich. *Ptaki Śląska*, 11: 81–114.
- MIKUSEK R., DYRCZ A. Ptaki Gór Stołowych. *Not. Orn.*, 44, 2: 89–119.
- POLAK M., WILNIEWCZYC P. 2001. Ptaki lęgowe doliny Nidy. *Not. Orn.*, 42, 2: 89–102.
- RYBARCZYK R., POLA A., KOŁODZIEJCZYK P., GÓRKA W., GRAMSZ B., ZAJĄC K. 2001. Ptaki lęgowe dolin Nysy Łużyckiej, Bobru i Kwisy. *Ptaki Śląska*, 13: 87–105.
- RZĘPAŁA M., KASPRZYKOWSKI Z., GOŁAWSKI A., GÓRSKI A., DMOCH A. 1999. Awifauna Doliny Dolnej Narwi. *Not. Orn.*, 40, 1–2: 23–44.
- RZĘPAŁA M., MITRUS C. 1995. Ocena liczebności awifauny lęgowej kompleksu leśnego „Kryńszczak” koło Łukowa w Siedleckim. *Not. Orn.*, 36, 3–4: 273–295.
- SOŁOWIEJ M., WYSOCKI D. 2001. Zmiany ugrupowania ptaków lęgowych Struskich Bagien w latach 1994–2000. *Not. Orn.*, 42, 4: 289–294.
- STAJSZCZYK M., GĘBSKI P., ORŁOWSKI P. (w druku) Awifauna stawów środkowego dorzecza Stobrawy. *Chrońmy Przyr. Ojcz.*
- STÓJ M. 1992. Ptaki projektowanego Magurskiego Parku Narodowego w Beskidzie Niskim. *Chrońmy Przyr. Ojcz.*, 6: 12–21.
- SZLAMA D., MAJEWSKI P. 1998. Ptaki rezerwatu „Łęczak” koło Raciborza. *Not. Orn.*, 39, 1: 1–11.
- TOMIAŁOJĆ L., 1990. Ptaki Polski; rozmieszczenie i liczebność. Warszawa, 462 s.
- TOMIAŁOJĆ L., STAWARCZYK T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. Wrocław, 870 s.
- WESOŁOWSKI T., CZESZCZEWIK D., MITRUS C., ROWIŃSKI P. 2003. Ptaki Białowieskiego Parku Narodowego. *Not. Orn.*, 44, 1: 1–31.
- WITKOWSKI J., ORŁOWSKA B., RANOSZEK E., STAWARCZYK T. 1995. Awifauna doliny Baryczy. *Not. Orn.*, 36, 1–2: 5–74.
- ZAJĄC K. 2002. Liczebność i rozmieszczenie dziwonii *Carpodacus erythrinus* (Pallas, 1770) w Kotlinie Jeleniogórskiej w latach 1995–1997. *Przyroda Sudetów Zachodnich*, 5: 153–158.

Marek Stajszczyk